

موضوع: لوک گیت، لوک گیتاں
دیاں قسماں تے لوک گیتاں دے
ذریعے پنجابی ثقافت دا اظہار

لوک گیت تے قسماں

لوک گیت کسی علاقے دی معاشرت تے سماجی
معلومات دا ذریعہ ہوندا ہے۔ ایہناں توں سادے
سہارے عام ورثہ دے داپتہ گدا لے۔
ایہہ گیت کسی اک شاعر یا تخلیق کار دی تخلیق نہیں
ہوندے سکوں ساری لوکاں دی سادھی تخلیق ہوندے
نہیں۔

• اختر شمار دے بقول

”اوہ گیت جیڑے صدیاں توں سینہ بہ سینہ لوکاں
دے دلاں وچ وسدے نہیں تے کسے اک صنف
دی تخلیق دی بجائے ساری لوکاں دا تخلیقی عمل
قرار دے جاندا ہے۔ ایہناں گیتاں توں لوک
گیت آکھیا جاندا ہے۔“

لوک گیتاں دا اظہار

لوک گیت دنیا دی ہر زبان، ہر قوم تے ہر قبیلے تے
ہر علاقے وچ گائے سدے جاندا ہے۔ ایہہ گیت
سادے کول ہر طرح دے سہارے توں بغیر سینہ
بہ سینہ تے نسل در نسل منتقل ہوندے آ رہے ہیں۔
جے ایہناں لوک گیتاں دا عہد متعین کرنا سوچو تے
نا ممکن کم لے۔

لوک گیتاں دا اظہار ایہہ علاقے دے لوک
گیت اپنی رہتل بہتلی تے فوسوں دے عکاس

ہوندے ہیں۔ لوگ گیتاں لائیں اس میں نہ صرف
علاقائی جغرافیہ توں آگاہیوں نے ان سلوں لوگ
دی سوچ، مزاج، رسوم و رواج نے نفسیات وی
امیٹاں لوگ گیتاں لائیں سبوں وچ مدد ملدی
اے۔

بقول پرو فیسر عبد الجبار شاکر:

”لوگ گیتاں کسے زبانوں نے تہذیب دے ماضی
نے چھوڑ کر لوں ویلےں دا اک اچھا شیشا نہیں
جس وچ اوں علاقے دی لہجہ، سوچ،
جذبات دی سبھی نے اٹھلی تھو لہجہ نظر آوندی اے۔
لوگ گیتاں کیوں جے شیشہ ہوندے ہیں تھو لہجہ
دی ریٹل بہتل دا سبھا عکس دکھاندے ہیں ایسے
پاروں سالوں ریگستانی علاقے دے گیتاں وچوں
سحر اوں، جھلراں، ریت دے ٹیلیاں تے نخلستان
دا ذکر ملدا اے۔ دریا تے سمندر دے کنارے وچوں
والیاں قومیں دے لوگ گیتاں دریا، لہراں، طوفاناں،
ہیریاں، پتھر تے چيوواں دی دس پاندے ہیں۔
جدے پہاڑی علاقے دے لوگ گیتاں علاقائی مناسبت
پاروں تے مزاج دے حوالے نال نسبتاً سستی تے
خشک ہوندے ہیں۔ پنجاب دا علاقہ سحر اوں،
دریاواں، پہاڑاں تے میداناں تے مشتمل اے ایسے
لہجہ پنجابی لوگ گیتاں وچ سارے ای رنگ نظر
آندے ہیں۔“

لوگ گیتاں دی زبان چيووے لوگ گیتاں عام
لوگ دے گیتاں ہوندے ہیں اے ای لوگ

گیتاں دی زبان وی عام لوکاں دی زبان ہوندی
 اے۔ اہمناں وچ سدھے سادھے الفاظ تے معمول
 جذبیاں توں عام اہم لہجہ وچ بیان کردتا جاندا
 اے۔ ہر علاقے دے لوک گیت اپنی زبان تے
 مخصوص علاقائی لہجے دی نمائندگی کردے نیں۔
لوک گیتاں دے تلماری:-

لوک گیتاں دے باقاعدہ تلماری یاں شاعر نہیں
 ہوندے۔ لہجہ اوہ کو مل جذبے تے خیالات
 ہوندے نیں جیہڑے لوکاں دے موہنوں نقل
 کراں داروپ دھار لیندے رہیں۔ لوک
 گیتاں دی تخلیق کسے شعوری کوشش دا نتیجہ نہیں
 سکوں ہتھ دے ورتے، پک پیڈے (تجربہ کار) لوکاں
 تے سپانیاں دی سپانپ دامونہ پولدا نموت
 ہوندے نیں۔

لوک گیتاں دیاں قسماں

پنجاب دے لوک گیتاں دی تعداد کافی زیادہ
 اے کیوں جے بندے دے من توں لے کے مرن
 تیکر دے گیت موجود نیں۔ یعنی لوری توں
 لے کے دین تیکر دے مختلف لوک گیتاں نے
 پنجابی لوک ادب وچ رنگارنگی کھاری ہوئی اے۔
 کچھ اہم لوک گیت لوری، یولیاں، ماہیا، ڈھولا،
 تپ، تقال، جھمّر، ستمی، گدھا، بسٹنیاں، دوڑا
 تے گھوڑیاں دیکرہ دا مختصر و مراد درج ذیل اے۔
لوری:-

مامتا دا جذبہ دنیا دی ہر قوم تے ملک وچ سائجا

اے۔ لوری لوک گیت ایسے جڈ بے نال منسوب
 اے۔ لوری لوک گیت نکی عمر دے بالان لوں پہلان،
 پچپ کران تے سوان واسطے گایا جاندا اے۔ اڈی پڈ
 بال توں معاروں واسطے وی ماں ولوں ایہہ گیت گایا
 جاندا اے۔

بقول اختر شہار:

چچے دی ماں، بھین پانانی، دادی گود وچ
 لے کے تگے ہال لوں سوان تے پھر چان لسی چھوڑی
 ہتھال نال تقا پڑی مار کے گیت گاؤندی اے،
 لوری پہلاندا اے۔

لوری گیت وچ وی موہو عاں دی رنگارنگی پائی
 جاندی اے۔ عذہ بی رنگ وچ رنگ لوری دا
 مزلو دیکھو:

اللہ توں والی توں
 دیتا ای تے پالی توں

الہڑ بلمر دیاوے دا باوا کنک لیاوے گا
 باوی بہہ تے چھٹگی ماں پوتیاں وٹگی
 باوی من پقاوے گی باوا بیٹھا کھاوے گا
 کا کا کھڑ بھڑ سسے گا

بولیاں :-

پنجاب دی سرزمین سد اسپان دی دکھرتی اے تے
 لوک گیت ایس سپان دیاں رنگ بزنلیاں و مہیاں
 نیں جینیاں دی جگ دمک صدیاں پینن مگروں
 آج وی نوئل لڑوئی اے۔ بولی لوک گیت ہی

ایہناں وچوں اک اے۔ لولی اک مصرعے د گیت
 اے جیہڑا پڑا زور دار تے مقبول گیت اے۔ لولی
 واحد تے بولیاں جمع اے۔ لولی د القلی مطلب
 اے گل بات، قول، آکھی گل پیر اصطلاح و سچ
 ایہدے توں مراد اوہ مصرعے اے یا او یک مصرعی
 نظم اے جیہدے و سچ جذبیاں دا پڑھ موجود
 ہووے۔ بنتر دے اعتبار نال لولی مختصر تران لوک
 گیت اے۔ بولیاں گھرن والے عام لڑے گھبرو
 جوان ہوئے نہیں پیر ایہدا اہم مطلب نہیں پئی
 ایہدے و سچ صرف گھبرو وال دی لڑیاں لغاری
 ہووے بلکہ بولیاں و سچ ہر طرح دے موضوعات
 پیا تے جاسکدے نیں۔

- مختلف رنگاں دیاں بولیاں دے تھو تے ویکھو:
- تین رنگ نہیں بھلدے ماپے، حسن، جوانی
  - جگہ چھوڑ دیا، پٹھدی پنپائیت ٹٹ گئی
  - آفت لگدے کراں لوں موٹی، حقوں میرا ویر لنگدا
  - اللہ ہودا آوازہ آوے، کلی نی فقیر دی وچوں
  - اسیں لائیاں تے ہنیر کھیڑا آیا، توں می تے ربا یار رکھیا

راناں ماہیا

پنجابی و سچ ماہیا توں مراد ایسا لوک گیت اے جیہدے
 و سچ سوانی ولوں عشقیہ جذبہات دا اظہار کیتا گیا
 ہووے۔ پنجابی و سچ ماہی د لفظ عام ورتہا چاندا
 اے جیہڑا فارسی زبان دے لفظ "ماہ" توں نکلیا
 اے۔ لفظ ماہی د مطلب "چندوراگا" اے۔
 بنتر دے اعتبار نال ایہہ ٹیڈھ مصرعے دی خوبصورت

نظم ہونڈی اے پھل ادھا مصرع عام طور
 تے بے معنی ہونڈا اے تے قافیہ دی لوڈ پوری
 کرن واسطے استعمال ہونڈا اے۔ جد کہ ماہیہ
 دا ڈوجا مصرع ملل اکائی ہونڈا اے جیہڑا ملل
 مفہوم بیان کرن دے نال نال جذبات وی بیان
 کردا اے۔ ماہیہ خاص موضوع پھرتے وچھوڑا
 اے ونکیاں کیلھو۔

دوہتر انارا دے
 ساڈا گرگوشن سن کے، روندے بھتر پھاراں دے
 سر کے تے لاری اے
 اگر نہیں رسول اللہ، پچھامت ساری اے
 سوئے داخل ماہیا
 لوکاں دیاں رونا آھیاں، ساڈا روند اے دل ماہیا
 ڈھولا۔

ڈھولا پنجابی دا پرانا تے مقبول لوک گیت اے۔
 جیہڑا صدیاں دے بیٹھ دے طے کر داسینہ بہ سینہ اک
 تسل توں دو جس تسل تیکر ٹردا لگا رہیا اے۔ ڈھولے
 وچ خاص سوز تے تڑپ ہونڈی اے جیہڑی سنن
 والیاں دے دل تے اثر کردی اے۔ ڈھولا لوک گیت
 پارے لوکاں دیاں مختلف رازاں نہیں۔ کجھ لوک
 خیال کردے ہیں کہ ایہدا تعلق عشقیہ داستان
 ”ڈھول مارو“ نال اے تے بعض ”ڈھول تے سہی“
 دی داستان توں تعلق دسدے ہیں جد کہ بعض دا
 خیال اے کہ ڈھول پنجاب دا پرانا لوک ساز اے،
 پنجاب دے وسنیک خوشی دا اظہار ڈھول وچ

کے رہے بھنگڑا پائے کر دے نہیں تے اے سے ڈھول
 توں ڈھولا توں گیت بنیا۔ لفظ ڈھول اے
 لفظ "الف" دا وا دھا کرے ڈھولا بنایا گیا
 اے جیہدے توں مراد اے جیو پ سچن و شہرہ
 ڈھولا گیت گان لئی کدے ساز، تھمڈ، گھرے، بانسری
 تے ڈومرو دی لوڑ نہیں ہوندی۔ گاؤن والے یا
 گاؤن والے آواز دے لیا چتر کھاناں ای سب کھولدا
 اے۔

پروفیسر شارب ہوراں دی تحقیق مطابق ڈھولے کئی
 قسماں دے ہونڈے نیں مثلاً رومالوی، معرقتی،
 کال دے ڈھولے، یوسفی تے حسینی ڈھولے۔
 رائے احمد کھل تے انگریٹر ڈھولے سمندر لائی برکلے دا
 ڈھولا ملاحظہ کرو:

اے اوہ برکلے تے ارج لھتا
 جیویں طلے تے لہندا اے جھکما باز شکاری
 ڈھولیاں دے کھوے سوارے نمونے دیکھو:
 میں اہلے ملہی میرا سوہدرے
 میرا پل پل دل پیا اودرے
 دھن میرا جگر، جیوے ڈھولا

انہیاں توں پور ڈھولا
 نکلی قلی پھور ڈھولا
 وسنا میں زور ڈھولا
 مرڈ آوےں زور ڈھولا

(۷) جگنی :- جگنی پنجاب دا اک مقبول گیت

اے۔ اصل و سچ جگنی اب زبور دان اے اے
 گل دے نھو پڑاں گاتی لوں وی جگنی آکھیا جاندا
 اے۔ اہہ لوک گیت آوارہ گردی پہن لڑن
 تے سیاحت دا ڈوجاناں اے۔ جگنی تلاش تے
 بھال دا گیت ہی اے۔ جگنی گیت وچ ہر موضوع
 سمویا جاسکدا اے۔ حمد، نعت، ہجر، و تہوڑا، موسماں
 رٹاں تے فصلاں دے ذکر لوں علاوہ سیاسی،
 سماجی، اقتصادی تے تاریخی موضوعات وی جگنی
 وچ بیان کیتے جاسکدے نیں۔

انگریز دے نال نفرت دا اظہار درج ذیل جگنی وچ کویا:

۵ میری جگنی دے دھاگے چار
 فرنگی نہیں لےسدا ایار
 ایس لوں پھرے تیزہ مار
 او بھائی میریا جگنی کیندی اے
 او شیر میریا جگنی کیندی اے

۶ جگنی جا وڑی سی روہی
 جٹاں پھر سوہاگے جوئی
 او تھ لور وکلی ہوئی
 پیر میریا جگنی کیندی اے
 جیہڑی نام سائیں دالیندی اے

چھلا (vi) چھلا لوک گیت اے تے لکھ دی اگلوٹی
 لوں وی چھلا آکھدے نیں۔ اہہ اوہ زبور اے
 جیہدا تبادلہ عاشق تے معشوق دے وچ چھار

نشانی دے طور تے ہوند اے۔ چھلا اک
 رو مالوی لیت اے پرا پیدے وچ پیار گیت
 تے عشق اتوں علاوہ ہر طرح دے موضوعات
 پیارے جاسکدے سں۔ چھلا گیت وچ مہر پیار
 دی کوئی پابندی نہیں ہوندی
 چھلا گیت دا تونہ ویہو

چھلا بیری بورا اے
 گھر ملہی دا دورا اے
 وخنیاں تان ضرور اے
 اڈان بن کر طوطا
 جتے ماہی کھلوتا

(vii) **یکلی** :- کھلی ایسا لوک گیت اے جیہڑا لوک
 ناچ تے بعض لوکاں دے مطابق لوک کھیڈ اے۔
 کھلی کوہن دی شکل وچ گایا جاند اے۔ عام طور
 تے دو کڑیاں بھقاں وچ ہتھیا کے پیراں دیاں
 اڈیاں جکڑے تے بنی زمین اُتے جھانے گول دائرے
 وچ گھمدیاں سں تے تال دے تال گیت گاؤندیاں
 نیں۔ کھلی عام طور تے نکلیاں ہالڑیاں دا گیت اے
 کھلی کھیر دی پگ میرے ویہدی
 دوپٹہ میرے بھالی دا قہنہ جوالی دا

(viii) **تقال** :-

تقال جوان پور پیار کڑیاں دے معصوم کڑیاں
 دے اظہار دا گیت تے کھیڈ اے۔ ایہہ گیت گیند
 یاں کھڈو تال کھیدیاں ہویاں گایا جاند اے۔

پہلوں ان ٹٹری گیند لوں، ہتھ مال اچھال دی
 نے گاڈی اے جیوں گیند اویدے ہتھوں
 دوجی کول جاندا اے تے اوہ وی اے ای
 اچھال دی تے گاڈی اے۔ اے پورا اچھال دیو
 جان مگروں "آل مال پورا پوپیا کمال" دے بول
 رلے گائے جاندا ہے۔ دھیاں، پھیناں کرا
 ماپیاں تے پھراواں دا پیار ایس گیت چوں
 جھنڈا نظر آندا اے۔ مثال دیکھو:

کھوہ وچ پانی ماں میری رانی
 پیو میرا راجہ بیٹو گھوڑا تازہ
 چاندی دیاں پوٹیاں سونے دا دروازہ
 آل مال پورا پوپیا کمال

ویر آیا نہا کے روٹی دتی بھانکے
 کھانی اے تے کھا نہیں تے توکری تے جا
 آل مال پورا پوپیا کمال

(ix) جھمڑ۔ جھمڑ پنجاب دا ہر من پیار اگیت تے تاج
 اے۔ جھمڑ مہق دے اک زبور لوں وی آکھیا
 جاندا اے۔ اہمہ خاص عورتاں دا گیت اے
 پیر کس ویلے مرد تے عورتاں رلے وی گاڈے
 تے چڈے نیس۔ پیر ایس گیت وچ پول وارو
 واری گائے جاندا ہے نیس۔ زرعی رنگ و ہج رنگ
 جھمڑ دے بول ملاحظہ فرمائو:

عورت: میں جو تینوں آکھیا کھیتاں ورتج آجھلا
میں گوڈاں گی پھلیاں توں کیا رکھدا جاہلا
مرد: میں جو تینوں آکھیا توں کھیتاں ورتج آجھلا
کنک جو پھیاں میں کٹرے توں پانی دیتدی جاہلا

دعا سستی :- پنجاب ورتج سستی و الفظ محبوبہ لکھی ورتجا جاندا
اے۔ بعض لوگاں دا خیال اے کہ سستی پنجاب دی
روصا توں داستان ”ڈکھول سہی“ دی پیر ورتج دانان
اے جیہڑی جیہڑا پنڈ محبوب ”ڈکھول“ دے ورتج ورتج
ورتج یا گلاں ورتجوں ورتجنا شروع کردتاں اے ایتھوں ہی
اپس گیت دی ابتدا ہوئی۔ ورتجی ورتجے دے مطابق
سستی دا مطلب ”سہیلی“ اے اے ورتج سستی گیت تے
ناتج دا مطلب ہو یا پٹی ”سہیلیاں دا گیت تے ناتج“
اپہ گیت تھل دے علاوہ ورتج معروف گیت تے ناتج اے
اپہ گیت ڈکھولک دی تھاپ تے گا یا جاندا اے تھال
دے نال پنجاب جاندا اے۔

مٹھاں دے گل تھلیاں نی سمیہ
میں پیر مناہن چلیاں نی سمیہ

میں تیری سستی کھلے ہال جو تیرا ہو میرے ڈھولا
میں تیری سستی سو ناہدے کھیت بیو میرے ڈھولا

میں تیری سہمی داتی پھرے یا لیا ہو میرے ڈھولا
گڈھا۔

(۱۱)

گڈھا لوک، ناچ دے نال گا یا جان والا گیت
اے۔ گڈھا دے لفظی معنی ناٹی و جاوے دے
نیں۔ مٹیاراں چانٹیاں رانیاں فرج پیاں خوشی دے
موتھے تے گول دائرہ بنا کے چد پان پوٹیاں گڈھا
گیت گا ندیاں نین۔ تے تاریاں وی وچانڈیاں
نیں۔ گڈھا دے بول دیکھو.....

بابل میرے بلغ لوایا ورنج بہایا مالی
ٹوٹے بوٹے پانی دپوے ٹھلنگ گیا ڈالی
رُوب کواری دا دن چرھو دے دی لالی

سٹھنیاں۔

(۱۲)

اے طنز یہ تے مزاحیہ لوک گیت اے۔ جدوں
بارت کٹھی والیاں دے گھر اپڑدی اے تے کٹھیاں،
سوانتیاں سٹھنیاں گا کے چانچیاں تے لائٹھے دا شہال
کردیاں نین۔ ایہہ مزاق بعض والی گالھیاں تیکر
وی جا اپڑا اے۔ اپہناں گھلاں تون اکاں مذاق
دی حد تیکر لیا جاندا اے، بُرا نہیں منایا جاندا۔
کیونکہ کٹھیاں تون وی اچ دے چکر ہرے جو اب
ملدے رہندے ہیں۔

کٹھی تے ساڈی ریشم دی لیراے
مڈڈاے تے دسا کوئی فقیراے
فل تے بندھی ناہی
تلیجیوں لے تہانوں ناہیں

ہ ساڈے تے وٹھے مڈھے ملٹی دا
اسیں تے سُنیا لاڈا اُدھل گئی دا

(xiii) گھوڑیاں :-

ایہہ ویاہ شادیاں دے موقع دالیتا اے۔ جدوں
لاڈا سپرے گانے بنوے گھوڑی اتے پھندا اے
اوس وپے بھیناں بھر جائیاں گھوڑی دی واگ
پھڑکے گھوڑیاں گانڈیاں میں لے نال سُرہہ پوائی تے
واگ پھڑائی دالاک وی لیتدیاں میں۔

دیسان دا لاجہ

میرے بابل دا پیارا
امبٹری دے دل دا سپارا
نی ویر میرا گھوڑی پڑھیا
بھیناں واگان پھڑیاں نی
ویر گھوڑی پڑھیا
بھین پھڑی واگ
پنچ روپے بھین دالاک

(xiv) وین :-

پنجابلی وچ جن لوں لے کے من تیکر دے گیت موجود
نیں۔ زندگی دا آغاز لے دے جن لے لوریاں
گان نال ہوتا اے۔ جدکہ انسان دی موت
لے وین پائے جانڈے نہیں۔ ایس لوں "سیپا" یا
الہینیاں وی آکھرے نہیں۔ اے اصل وچ گیت تے
نہیں اے پر موضوع لے خاص پینت دی وجہ توں
اپہوں وی گیتاں وچ شامل کر لیا گیا اے۔ کسے

جوان مرد دی مرگ تے پائے جان وال اوپن و لکھو :
 تیرے کندہ بال پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے
 اپنی نون لپن دیاں پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے
 تینوں روندی تہری نار پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے
 گیوں بڈھی ماں نون مار پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے
 شیرے بیور دا بھیر پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے
 کیوں ناں لے گیوں ناں پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے پائے

مکدی گل :- مکدی گل ایہہ کہ پنیماہی زبان لوک
 گیتاں دیاں رنگورنگ قصیاں پاروں ڈاڈھی امیر زبان
 اے۔ ایہہ دے وچ انسان دے جن توں لے کر
 مرن تیکر دے موقعیاں دے گیت موجود نیں۔
 ایہناں گیتاں وچ گتھے پانڈیاں مٹیاراں،
 لوری دیندیاں ماواں، ویراں توں جان واریاں
 پھیناں، ماہی تے محبوب توں اڈیکریاں ناراں،
 سناں، نناناں، دیور، جیہو، گویا پراگ ساک
 تے زندگی دا پرانگ وکھائی دیندے اے۔ ایس توں
 ایہناں گیتاں وچ سیانیاں دی دانش، صحت دیاں
 گلان، تجربیاں دا چوڑ، تاریخ، معاشرت، سماج،
 سیاست تے پراس شہ پارے جانکاری ملدی
 اے جیہڑی سائوں چاہی دی ہووے۔ لوک گیت نہ
 صرف لوکاں دی تفریح دا ذریعہ نیں سکوں کس قوم
 دی زبان تاریخ تے ثقافت دے وی آئینہ دار
 ہوندے نیں۔